

УДК 811.161.2:351.858=161.2]81'342.621(091)

DOI: 10.31471/2304-7402-2024-19(71)-39-46

ПЛЕКАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЧУЖИНІ

Микола Дупляк

Багатолітній редактор українського
тижневика «Народна воля» у США;
e-mail: mykoladuplak@gmail.com

У статті Миколи Дупляка «Плекання української мови на чужині» йдеться про українців-лемків, яких у 1947 році насильно вивезли на північ Польщі на так звані «Ziemi odzyskane» і розселили, розосередили їх там по різних місцевостях, щоб вони не могли між собою спілкуватися. З метою колонізації позбавили українських дітей можливості вчитися в школі рідною мовою. Однак у більшості українських родин усе ж виховували дітей в українському дусі, зберігали і вивчали українську мову. Автор статті розповідає, як виховували дітей у його родині, як він удосконалював самостійно знання української мови, як його родина переїхала до Сполучених Штатів Америки, але й там зберегла своє українство. Сам автор шляхом наполегливої самоосвіти і праці над собою став одним із кращих знавців рідної мови, завдяки чому був багато років редактором українського тижневика «Народна воля» у США, консультантом з питань культури мовлення в українському часописі «Бористен».

Мета статті. Стаття має на меті показати, які труднощі довелося долати українцям у Польщі, а потім у далекій Америці, щоб зберегти свою ідентичність, зберегти рідну українську мову.

Дослідницька методика. Стаття побудована на власних спогадах автора, який докладно описує безправне становище лемків-українців, у селах яких навіть шкіль не було, політичну ситуацію, яка склалася на Лемківщині після Другої світової війни, депортацію лемків до України, а потім на північні терени Польщі. Хто з дітей хотів знати українську мову, мусив шукати собі приватні способи її вивчення, як це й робив сам автор.

Результати дослідження. У статті показано на прикладі життя автора та його родини відчайдушні зусилля українців зберегти свою ідентичність і рідну мову в чужомовному оточенні

Наукова новизна статті не викликає сумніву, оскільки в українському дискурсі ще не було подібних публікацій, які б на фактах показували, як українці зберігають і плекають рідну мову в чужих краях.

Ключові слова: рідна українська мова, національна самосвідомість, мовна асиміляція, колонізація, плекання рідної мови.

Доля нашої рідної української мови дзеркально подібна до долі нашого народу. Споконвіків його гнобили сусідні народи, бо не могли

вони втратити такий ласий шмат, як родюча українська земля, українські чорноземи, українські надра, ліси, ріки, гори, українська природа, український талановитий і працьовитий народ. А щоб покорити народ, треба було знищити його душу, його мову, позбавити його найціннішого, того, що ідентифікує людину, визначає її приналежність до етносу, адже мова – це найголовніша ознака національності людини. Людина без національної самосвідомості – це перекотиполе, космополіт, безбатченко, що не має жодних моральних цінностей у житті. Власне, саме такими прагнули нас зробити і східні, і західні, і південні сусіди. Чи не найбільше горя для України принесла за всі віки поневолення росія, яка намагалася сотні разів знищити нашу мову через різноманітні заборони та шляхом насильницької мовної асиміляції. Подібно поступали й інші наші сусіди. Особливо в скрутному становищі перебували українці, які волею долі опинилися за кордонами своєї України. Це чи не найболючіше відбилось на долі лемків – яскравої, талановитої етнографічної групи українців, які споконвіку проживали на крайньому Заході України. Але сильні світу цього розшматували Україну після Другої світової війни і віддали території, заселені цим самобутнім народом, Польщі. Польська держава почала мстити лемкам за підтримку УПА, а разом з тим викорінювати лемківський говір, звичаї, традиції, все українське. А потім просто виселили цих мирних людей або в Україну, або під час операції «Вісла» – на північні землі Польщі, так звані «Ziemie odzyskane».

Але в моїй родині рідна мова, як найцінніший скарб людини на чужині, завжди була предметом особливої уваги. Коли з відстані десятиліть дивлюся у минуле і роздумую над ним, то бачу це щораз ясніше й виразніше. Я все дбав про рідну мову, дорожив нею і збагачував її та журився, щоб ніколи ніхто з моєї сім'ї не втратив, не зневажив ні рідного слова, ні нашої національної чести. Це, тим паче, що я народився на століттями відірваній від Батьківщини українській землі – на Лемківщині. Підневільний стан у границях польської держави мав невимовний вплив на формування національної свідомості лемків і на їхній культурний розвиток. Українське плем'я лемків зберегло свою ідентичність на рідній землі в Бескидах до 1947 року. Вплив польської та словацької мов залишив свій слід на лемківській говірці, найвиразнішою ознакою якої є вживання сполучника «лем». Від польської мови передалася система наголошування слів, тобто наголошення слів на передостанньому складі.

У дитинстві в моєму селі Рудава Яслиська (пов. Сянік) говорили по-українськи (лемківською говіркою, зрозуміло) або, як часто казали, щоб не дражнити поляків, – «по-нашому». Польською мовою не говорив майже ніхто. Школи в селі не було, навіть польської. Уряд не бажав, щоб українці вчилися. У висліді більшість населення була неграмотна. Лише ті, хто дуже хотів учитися, вчилися самотужки. Тепер з мого рідного села залишилися лише сліди.

Друга світова війна, попри всі страхіття та небезпеки, в ділянці шкільництва принесла зміни на краще: німці дозволили відкривати українські школи. Я почав був учитися в українській школі в сусідньому Яселку, до якої ходив пішки понад два кілометри. Хоч не закінчив першого року навчання, бо російська бомба розбила школу, проте в мене залишилася незабутня добра пам'ять і про свого першого вчителя Шведа, і про все інше.

Я хотів учитися. Тато обіцяв вислати мене вчитися «до міщанки» на Словаччину, але такої можливості потім не було. Пригадую, що якийсь червоноармієць подарував мені українську книжку, яку я згодом читав вголос на прохання нашої Мами. Це було продовження українського виховання в моїй родині. Потім, уже після війни, я приватно вчився з іншим хлопцем на плебанії в Яселку. Там учила нас сестра священника Мирослава(?) Сенети Соня. Однак моє навчання не тривало довго. Одного дня 1946 року кількатисячне польське військо їхало через наші села, готове до бою з Українською Повстанською Армією. Я сидів біля стола, на якому були відкриті українська книжка і зошит. Це ще більше розлютило «героїв», що з криком і лайкою вбігли до хати, били священника, робили обшук. Я злякався, поклав своє шкільне «майно» до торбинки і почав іти додому, але на дорозі було багато війська, якого я досі ніколи не бачив. Мене лякали, що проб'ють багнетом. Потім один жовнір схопив мене і поклав на віз, на якому якісь офіцери допитували мене про те, що їм було цікаво знати. Я швидко вирішив, що краще помру, але не скажу їм правди. Так загартовувався мій шкільний національний характер.

Ще в роки війни я роздумував над нашим майбутнім і наївно думав, що незалежно від того, як закінчиться війна, ми залишимося тут, бо тут наша предвічна земля, яку наші батьки та предки через століття зрешували своїм потом. Я помилявся. Ще 1945 року почалася депортація українського населення Закерзоння до совєцької України, мовляв, Польща лише для поляків, а нам, хоч ми громадяни Польщі, тут не місце. – Тут теж Україна! Тут наша земля! – подумки міркували люди. – Не хочемо йти в сталінські колгоспи!

Нашу сім'ю від насильної депортації в Україну врятувало американське громадянство Мами. Однак це не врятувало нас 1947 року від депортації на польські так звані «Ziemię odzyskane» під час злочинної військової операції «Вісла». У відкритих вантажних вагонах ми два тижні їхали разом з худобою над Балтійське море, як злочинці, під охороною війська, щоб там у цілеспрямованому розпорошенні серед непривітного польського населення швидко полонізуватися. Це була політика, спрямована на повну повільну загладу українців Закерзоння без права повернення на рідну землю, політика етноциду. Полонізація здійснювалася з допомогою польської школи, польської Римо-католицької церкви

та органів державної безпеки, які «опікувалися» запротореними українцями аж до часу повалення комуністичного режиму 1989 року. Вона продовжується й тепер. До 1990-их років виселені українці були під наглядом Міністерства внутрішніх справ, а відтак під «опікою» Міністерства культури. Від 2005 року нагляд над нами знову здійснює Міністерство внутрішніх справ. Згідно з переписом населення 2002 року зі ста п'ятдесяти (приблизно) депортованих українців Закарзоння залишилося лише 27172 громадяни, які зберегли українську національність і 5850 таких, що назвали себе лемками.

Щоб послабити та применшити українську меншину в Польщі, влада веде окремих облік лемків.

У школі на чужині я вивчив польську мову доволі швидко. Коли пішов до середньої школи – Державного педагогічного ліцею в Кошаліні – ніхто вже не міг пізнати мене за мовою. Щоб уникнути переслідувань, там можна було приховувати свою національність. Однак я дружив зі студентами українського роду. Вдома, на селі, проблема розмовної мови була дещо інша. Чи не все залежало від батьків. Мій Батько, хоч двічі служив у польському війську, на польському засланні, вдома з дітьми спілкувався тільки українською мовою. Його бажання було нашим законом: – У своїй хаті все говоріть по-своєму, а надворі – як хочете, – казав нам Тато. Ми так і робили. Однак в присутності сусіда-поляка, ми говорили польською. Були в нас українці, які всюди спілкувалися польською мовою. Таких я вважав перекинчиками, поляками з власного вибору та ставився до них із погордою, вважаючи, що коли людина втратила рідну мову, то й душу свою втратила.

Обов'язком батьків щодо дітей є навчити їх молитися рідною мовою. У нашій сім'ї на польській чужині не було молитовників. Не було жодного українського друкованого слова, тож діти вчили молитви на колінах батьків: Мама молилася вголос, а ми повторювали за нею слова молитви так довго, поки вона не переконувалася, що ми вже добре знаємо молитву. Не знаю, скільки поколінь так вчилася молитви «Символ віри», бо вчили нас з пам'яті, а не з книжки. Я аж набагато пізніше зрозумів, що молюся староцерковнослов'янською мовою, якою, до речі, користуюся й досі, хоч і не розумію деяких слів. Коли ж треба було навчати наших дітей молитися, я вчив їх з молитовника українського, а вони (на жаль, не всі), своєю чергою, вчили наших онуків молитися по-українськи.

Був такий час, коли навіть у середній польській школі ксьондзові дозволено було навчати всіх студентів релігії. Одного разу я потрапив у халепу, бо ксьондз казав мені молитися, а я жодної молитви польською мовою не знав. Просто принципово не хотів знати. Приголомшений таким питанням, я сказав, що знаю молитву, але не по-польськи. На таку відповідь треба було відваги. Напевно, всі подумали, що я не поляк. Однак я хотів знати релігію як предмет.

1956 року з дозволу польського уряду покликано до життя першу в післявоєнній Польщі українську організацію – Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ). Як студент ліцею, я був учасником установчого 3'їзду УСКТ у Варшаві. На вимогу делегатів нам дозволено було відкривати пункти навчання української мови в польських школах, тоді ж засновано український тижневик «Наше слово», який і досі виходить. Воєводська влада доручила мені організувати навчання української мови в ліцеї і запевнила, що за це мені не буде кари, не буде дискримінації. У школі я знав лише кілька студентів українського роду. Інших треба було розконспірувати та дістати їхню згоду на письмі вчитися української мови. Врешті-решт я дістав згоду від сімнадцяти студентів. Після шкільних занять учив нас старший пан Олекса Кутинський – педагог і патріот, який із захопленням говорив, між іншим, про Тараса Григоровича Шевченка. Тепер уже всі знали, що я українець.

Кари, однак, можна було сподіватися і вона не забарилась. На матуральних іспитах професор поставив мені незадовільну оцінку з одного предмета. Після літа вже ніхто не захотів вчитися української мови. Я не піддався, написав скаргу до Міністерства освіти, просив про публічний іспит. Відповіді не було. Щоб закінчити середню школу, я пішов до гімназії, в якій мене ніхто не знав, припинив свою активність в УСКТ і так закінчив її без пригод.

У середній школі я вивчав рідну мову самотужки. Я зустрічався з українцями з різних частин Закерзоння, мені здавалося, що вони говорять гарніше, ніж я, тому й копіював їхню вимову. Крім того, мене цікавила історія України, тож приєднався до секретного обміну українськими книжками, які на той час були недоступні. Читання книжок збагачувало мою рідну мову. До речі, вивчаючи польську літературу, я особливо цікавився публікаціями з українською тематикою. Крім того, мені імпуонував валенродизм. Польська література була одним із засобів патріотичного виховання молоді. Я був свідомий того, що, напевно, є й українська література, якої я не знаю, яка має такі патріотичні твори, тому здобутки патріотичного виховання в польській школі я переносив на український ґрунт, який треба орати та пізнавати плід праці на рідній ниві.

Гордість за здобутки культури свого народу сповільнює процес асиміляції та полонізації. Вивчення цих здобутків, якими можна гордитися, було ще переді мною, але я знав і відчував, що зв'язок з українським народом цілеспрямовано закривають перед нами та створюють такі умови життя, що відокремлюють нас від материка, від української культури та взагалі від українства. Людину, яка не має освіти, не знає свого минулого, легше полонізувати, ніж людину з вищою освітою. З неї легше зробити яничара. Яничаром я не хотів бути.

Одним із способів полонізації, а разом з тим – втрати рідної мови, є мішані подружжя. В умовах розпорошення українського населення в

польському середовищі з часом таких подружжів було щораз більше. У нашій сім'ї було шестеро дітей – троє хлопців і троє дівчат. Батьки заохочували дорослих шукати собі пари між своїми. Результат був такий, що мішаних подружжів у нашій сім'ї не було. З думкою про те, щоб сповільнити процес колонізації з допомогою мішаних шлюбів, ще в гімназії я створив секретну групу однодумців і розробив програму боротьби з мішаними шлюбами. Приємно було спостерігати корисний результат наших зусиль.

Безсумнівно, студії на українстиці в Щецині були великим двигуном у моєму національному розвитку, що мав вирішальний вплив на подальший розвиток моєї самостійності та вивчення рідної мови, яку я згодом збагачував на американському терені на студіях славістики в Сиракузькому університеті та в Українському вільному університеті в Мюнхені; мав вирішальний вплив на всебічний розвиток усіх студентів.

З погляду збереження в сім'ї рідної мови відрадним було те, що я одружився з україною. У нашій сім'ї було троє дівчат. Ми з дружиною подбали про те, щоб дати їм українські імена. Це також важливе. Я все наполягав на тому, щоб у нашій хаті мовою спілкування була українська мова. Наші діти не знали англійської аж поки не пішли до американської школи. Окрім американської, вони одинадцять років вчилися в суботній Школі українознавства імені Лесі Українки в Сиракузах, яку закінчили матуральним іспитом. У цій школі я був учителем української мови, літератури та інших предметів упродовж тридцяти восьми років, а чотири роки був її директором. Я й досі виконую обов'язки дорадника Шкільної Ради при УККА (інспектора Шкіл українознавства). Відрадним було й те, що наші донечки належали до Пласту, в якому заняття велись українською мовою; брали участь у пластових таборах тощо. У нашій хаті завжди було багато цікавих українських книжок; упродовж багатьох років я передплачував хоч п'ять українських газет і журналів, заохочував дітей читати рідне слово, збагачувати свою українську мову та любити нашу далеку Батьківщину.

Минали роки. Мені довелось двадцять років працювати редактором українського тижневика «Народна воля» в Скрантоні, Пенсильванія, а це далеко від родини. Додому я приїздив лише раз у тиждень. Доньки закінчили вищі студії, а згодом вийшли заміж за... чужинців. Для мене це було нещастя. Важко писати про те, як я почувався з цього приводу. Дві перші влаштували своє життя на американський лад, відійшли від української громади та церкви, живуть заможнo та щасливо. На щастя, наша наймолодша доня Орися пішла моїм слідом – шляхом зберігання українських національних цінностей у своїй родині. Найперше подбала про те, щоб її чоловік – американець шотландського роду вивчив українську мову, щоб міг спілкуватися зі своїми дітьми по-українському. Мати перейняла традиції батьків і дідів. У її хаті діти (а їх четверо, мають

українські імена) спілкувалися лише українською мовою аж до того часу, коли пішли до щоденної американської школи. Та й тепер розмовною мовою в хаті є українська. Та й поза хатою в публічних місцях мати говорить зі своїми дітьми лише по-українськи, з чужинцями – по-англійськи. Крім того, всі діти вчаться у Школі українознавства ім. Лесі Українки, належать до Пласту. Мати дуже активна в праці з пластовою молоддю, у своїй хаті зберігає українські традиції, які вона передає своїм дітям. Не жаліє грошей на гарні українські книжечки для дітей, з яких склалася вже ціла бібліотека. Щоб наблизити їм Батьківщину, вона двічі їздила з родиною до України, відвідувала родину та все, що можна було відвідати в короткому часі.

Наші внуки – наша гордість і надія. Ми спілкуємося з ними майже всюди лише українською мовою. Вони горді зі свого українського роду. У цьому їх підтримує їхній Батько. Крім того, вони вчаться дуже добре, всі люблять футбол (копаний м'яч) та взагалі спорт. Хоч у їхньому вихованні велика заслуга їхньої Матері Ориси, але й знадобилося дещо з постійних зусиль їхніх діда і бабусі. Коли в американській початковій школі вчителька казала учням написати будь-яке найбільш улюблене слово, наш внучок Zenko написав Ukraine. Так хочеться, щоб нашому козацькому роду не було переводу.

CHERISHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ABROAD

Mykola Duplak

e-mail: mykoladuplak@gmail.com

The article of Mykola Dupliak "Cherishing of the Ukrainian Language abroad Countries" refers to Lemko-Ukrainians who were forcibly taken to the north of Poland in 1947 to the so-called "Ziemie Odzyskane" and settled, dispersed them there in different areas so that they could not communicate with each other. In order to polonize, Ukrainian children were deprived of the opportunity to study in their native language. However, most Ukrainian families still raised children in the Ukrainian spirit, preserved and studied the Ukrainian language. The author of the article tells how they raised children in his family, how he improved his own knowledge of the Ukrainian language independently, how his family moved to the United States of America, but also retained his Ukraine identity. The author himself, through persistent self-education and work on himself, became one of the best experts in the mother tongue, thus he has been the editor of the Ukrainian weekly magazine "People's Will" in the United States, a consultant on speech culture in the Ukrainian magazine "Borysten".

The purpose of the article. The article aims to show what difficulties Ukrainians in Poland, and then in distant America, had to overcome to maintain their identity, to preserve their native Ukrainian language.

Research methodology. The article is built on the author's own memoirs, which describe in detail the disenfranchised position of Lemko-Ukrainians, whose villages did not even have schools, a political situation in Lemkivshchyna after the Second World War, the deportation of Lemkos to Ukraine, and then to the northern territory of Poland. Those children, who wanted to know the Ukrainian language had to look for private ways of studying it, as the author himself did.

Research results. The article shows on the example of the life of the author and his family desperate efforts of Ukrainians to maintain their identity and native language in a foreign language environment. The scientific novelty of the article does not raise doubt since there were no such publications in the Ukrainian discourse that would show how Ukrainians retain and cherish their mother tongue in foreign lands.

Keywords: *native Ukrainian language, national consciousness, language assimilation, polonization, native language.*